

מאיר יערי בערוב ימיו (בתמונה מימין) ונאם באחת מוועידות מפ"ם (למעלה. שתי התמונות – ארכיון השומר הצעיר, יד יערי)

סודו של מאיר יערי

מי הגיבור האמיתי – הדמות או התקופה? מתי חשיפת פרטים מביכים היא מעשה לגיטימי – ומתי זו סתם מציצנות? אלה כמה מהשאלות שבהן מתלבטת ד"ר אביבה חלמיש שכותבת את הביוגרפיה של מאיר יערי. ואיך קרה שזוג מנהיגים – יערי וחזן – שטעו בכל צומת של הכרעות היסטוריות, המשיכו להוביל את תנועתם, השומר הצעיר – מפ"ם, במשך 60 שנה, ללא עוררין?

חזן (תמיד – בשם המשפחה) מספר שתיים. על אילו צרכים ומאווים של אנשי התנועה הוא נתן מענה, כל השנים האלה? מדוע אנשים דבקו בו כמנהיג, כשהם יוצרים זהות בינו לבין התנועה, במידה שהיתה על סף פולחן האישיות, גם כאשר לא פעם הוא היה פשוט בלתי נסבל? למה, למרות כל הביקורת שהוטחה בו, הם קיבלו עליהם במשך כמעט 60 שנה את מנהיגותו – וזאת בתנועה אשר באופן בסיסי עבדה בצורה דמוקרטית, עם רוטציה מתמדת בתפקידים? למה רק "מאיר וחזן" נשארו כל השנים במקומם, עד שבעצמם החליטו לרדת?!

האיזון בין קורות חיי הגיבור – לתיאור תולדות התקופה

"אני קוראת לביוגרפיה הזאת 'ביוגרפיה קיבוצית', בכל המשמעויות של המושג 'קיבוצי', מפני שכדי לענות על כך אני משרטטת לא רק את דמותו של יערי, אלא גם את

בכנס הספרנים הארצי, שהתקיים בקמפוס האוניברסיטה הפתוחה, שיתפה ד"ר אביבה חלמיש, מהמחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באו"פ, את מאזיניה בחלק מן ההתלבטויות עמן נאלץ להתמודד ביוגרף היסטורי. כיוון שחלמיש כותבת עכשיו ביוגרפיה של מאיר יערי, שאלנו אותה על לבטיה שלה.

כדי לעניין את הקורא, גיבור הביוגרפיה חייב להציג בדמותו – או במעשיו – איזו חידה שלא התפענחה עד כה, ושכותב הביוגרפיה מפצח אותה סוף סוף, או לפחות מציע לה פתרון משלו. מה החידה שמשכה אותך אצל יערי?

חלמיש: "אחת המטרות המרכזיות שהצבתי לעצמי היתה פיצוח סוד מנהיגותו של יערי. הוא – ביחד עם יעקב חזן – הנהיגו את תנועת השומר הצעיר במשך כמעט 60 שנה, כשבכל השנים האלה, כמעט עד סוף ימיו, ברור היה שמאיר (שתמיד קראו לו בשמו הפרטי) הוא מספר אחד

על לילה שבילה בחברת צעיר בלונדיני על שפת הכינרת. היה זה ליל ירח ודמו של יערי החל לסעור. הוא קם על רגליו משך את חברו, "בעל פני הגוי", אחריו, השניים פשטו את בגדיהם ונכנסו שיכורי התרגשות למים "לדוג את הירח". גם בו תססו הזיות והנימה הרומנטית פעמה גם בו. פרענו את פניהם החלקים (של המים) והשתוללו כל עוד נשמה בקרבנו. זרועותיו עוררו בי פחד ותשוקה.... ברגע כזה אפשר לארש את המוות". אלא שאז קרבה אליהם סירה, שהחזירה אותם "אל החיים הריאליים" והם נסוגו בבהלה אל החוף.

החשש: זוגות דו מיניים ירסו את הקומונה

"קשה להתעלם מהנימה ההומוסקסואלית של הקטע, מה גם שבספר מאוד חשוב שנכתב על לידתה של תנועת השומר הצעיר - ספרו של מתיתיהו מינץ "חבלי נעורים" יש יותר מרמיזות על נטיות או לפחות התבטאויות הומוסקסואליות של יערי - וביוגרף לא יכול להתעלם מן העדויות האלה. חוץ מזה, יערי לפני שהיה למנהיג פוליטי, היה מנהיגה של תנועה חברתית, שרצתה לקבוע כללים בכל תחומי החיים, כולל מערכת היחסים בינו לבניה. ולכן בדיקת ההתנהלות של יערי בתחומים האלה היא ממש מתבקשת.

לדעתי יותר משיש כאן עדות על נטיה מינית אצל יערי, גם הקטע הזה וגם קטעים אחרים שבהם מדבר יערי בשבחה של חבורה על טהרת המין הגברי, מה שעומד מאחורי הדברים הוא חשש שהמשפחה הזוגית הדו מינית תהרוס את הדבר שאצל יערי צריך היה לעמוד במקום הראשון - הקומונה ('הנשים אינן בשלות לקומונה', הוא טען)."

אז איך את מסבירה את זה שהוא הראשון ששובר את המסגרת - ולא רק שעובר לגור באוהל משלו עם אנדה - הוא גם מתחתן איתה, מעשה בורגני בעליל.

"התשובה לכך מורכבת וארוכה - ואני מעדיפה להשאיר את הקורא סקרן דיו, כדי שבבוא היום יחפש אותה בביוגרפיה, לכשתתפרסם.

ומה באשר לסוד מנהיגותו ארוכת השנים?

"יש כמה סודות. יערי התגלה כמנהיג כריזמטי קודם כל במסגרת האינטימית של קבוצת ביתניה, קבוצה של צעירים המתמודדים עם מציאות חיים קשה ביותר, עם בדידות, תסכולים וחרדה לבאות. במציאות הזאת, בזכות יכולת הקשבה ומטען רוחני עשיר, הוא סייע לאנשים לבטא את מצוקותיהם ולהתגבר עליהן, כשהוא מרבה לדבר על הימים שמעבר לאופק, על העתיד האחר, ובכך מעניק להם לא רק תקווה - אלא גם משמעות לסבל ההווה. הדרך שבה הוא עשה את זה יצרה חוויה רוחנית כמעט דתית - והפכה אותו למנהיגה הסמכותי מאוד של קהילה מעין דתית.

"בהמשך, עם התרחבות השורות של השומר הצעיר, הקפיד יערי לשמור על ייחודם ואחדותם של בוגרי השומר הצעיר בארץ - והצליח בכך לשמר את האופי הקהילתי, הייחודי והמתבדל של התנועה - גם כאשר יישוביה החלו להיות פרושים בכל רחבי הארץ. הוא הפך למנהיג בלתי מעורער כאשר הצליח לבצע את המעבר ממדריך ומורה דרך של חבורה אינטימית - למנהיג של ציבור מפוזר על פני הארץ כולה. והוא עשה זאת כשמצד אחד הוא ממשיך

דמותה של התנועה. אני עצמי חניכת השומר הצעיר - ולכן האתגר הזה משך אותי במיוחד, כי היכרתי גם את מאיר יערי כמוסד - וגם את ההשפעה שהיתה לו על התנועה ועל אנשיה. זה גם נתן לי את היתרון של הבנת הדברים מבפנים, כלומר איך הם נחו בתוך התנועה בזמן אמת. מצד שני, אני מספיק מרוחקת - עזבתי את הקיבוץ לפני יותר מ-30 שנה - ואני לא מחויבת לתנועה בשום צורה. וכמובן שלא התבקשתי לכתוב ביוגרפיה מוטה, עם מסקנות ידועות מראש - לא אוהדת וגם לא כזאת שתחשוף את פרצופו האמיתי של יערי.

"באופן כללי אומר, שהקושי הראשון של ההיסטוריון-הביוגרף הוא למצוא את האיזון בין קורות חייו של הגיבור - לבין תולדות תקופתו. מרחב הבחירה היא בין שני קטבים - הצבת הגיבור במרכז, כשאתה מגולל את סיפור התקופה והחברה רק במידת הצורך להבנת תולדות חייו של האיש - או סיפור האדם, לא לשם עצמו, אלא כאילוטרציה, כאמצעי להכרת החברה והתקופה שבה הוא פעל."

בביוגרפיה מוצלחת הקורא די מתקשה להחליט לאיזה סוג היא שייכת.

"נכון. אבל לפעמים אי אפשר לטעות, כי הביוגרף עצמו מבהיר את בחירתו בצורה ברורה ביותר. דוגמה קיצונית לכך היא החלטתה של אניטה שפירא, שבביוגרפיה שכתבה על יגאל אלון החליטה לותר כמעט כליל על מחצית משנות חייו של אלון, כלומר על רוב שנותיו כאדם בוגר. היא מסבירה את החלטתה בכך שעד שנת 1950, השנה שבה היא מחליטה לעצור, אלון הגיע לשיא הישגיו. כל מה שבא אחר כך היה כבר אנטיקלימקס מאכזב. והיא גם כותבת על הנקודה הזאת, שבה היא עצרה: 'זו היתה נקודת מפנה לא רק בחייו האישיים, אלא גם במציאות הישראלית. היה זה סופו של עידן אחד וראשיתו של עידן אחר'. ובעידן האחר שוב לא היה סיפורו של אלון סיפורו של הדור. לא זו בלבד שסיפורו לא שיקף את תקופתו, הוא אף היה יוצא דופן, חריג שעמד בניגוד לרוח הזמן. שפירא, על פי דבריה המפורשים והמובלעים, רצתה לגולל סיפור של חברה ושל תקופה, ועניינה בגיבור שעבר זמנו - התפוגג ונמוג.

"אבל התלבטות קשה הרבה יותר היא זו הקשורה במידת העיסוק במרחב הפרטי של האיש, ואיך אתה קובע מה מחייו הפרטיים דרוש להבנת הגיבור - ומה איננו אלא מציצנות, לסיפוק הסקרנות של הביוגרף והקורא, מה משמעותי ומה רק אנקדוטי-רכילות.

איפה עבר הגבול הזה אצלך?

"אני אתן לך דוגמה. בהיותו בן 23, יערי כותב במכתב לחברי תנועת השומר הצעיר בחו"ל, ובו תיאור חי מאוד של סער רגשי ויצרי שתקף אותו בעת שצפה בפועלים שייצאו במחולות: 'היו המחול ושירת הפועל. אתה משתוקק לכלות את כל יצריך בעלמה. הדם התאב פועם בחוזקה. הבחור רוצה לגנוח, כי אין לו בחורה ומשפחה. תוססים בו אונים אדירים ואין להם מוצא. מחול זה הוא טירוף ההדחקה. שירה צרודה זו היא האורגיה היחידה. בה ימצא פורקן. המחול יכול לשמש תחליף לאהבה נכזבת, לאוננות'.

"באותו מכתב יש קטע חושפני מאוד שבו מספר יערי

התייעצות בכנסת – חזן (שני מימין) מנסה לשכנע את מאיר (ראשון משמאל) (לע"מ/הנס פון)

”טוב, פה אתה כבר בא לשפוט את השומר הצעיר. אז קודם כל, כבר אמרתי לך שההנהגה קשרה את החברים בעבותות כאלה לתנועה, שאם היית רוצה לעשות החלטה אידיאולוגית או פוליטית אופוזיציונית זה היה עולה לך במחיר חברתי וכלכלי כבד. ושנית, באופן מפתיע, למרות שהשומר הצעיר בוודאי היתה תנועה אידיאולוגית, לאידיאולוגיה היה בפועל משקל הרבה יותר קטן ממה שבדרך כלל מייחסים לה. אנשים נשאר בתנועה לא בגלל אידיאולוגיה.

שחיה נגד הזרם של ההיסטוריה

”כשאתה בא ובודק, למשל, את עמדותיהם של אנשי השומר הצעיר משארית הפליטה ובראשם אבא קובנר, שעלו ארצה והצטרפו אחרי השואה לקיבוץ הארצי, אתה רואה שבכל נושא אפשרי הם היו חלוקים בדעותיהם עם יערי – ורחוקים מעמדותיו מרחק מזרח ממערב – ולרגע לא חשבו לעזוב את התנועה. יערי רצה מדינה דו לאומית – הם רצו מדינה יהודית עצמאית. הוא דיבר על ”ברבות הימים”, הם רצו מיד. הם שנאו את ברית המועצות – הוא דבק באוריינטציה הסובייטית הרבה שנים אחרי שכל האחרים, כולל חזן, כבר התפכחו.

”אתה רואה גם שיערי לא הפנים את משמעות השואה. בין השנים 1945 ל-1948 צריך היה להחליט כמה החלטות הוות גורל ביחס לעתיד העם היהודי ולעתיד הציונות – ואתה רואה שיערי נשאר בשנות ה־30. הוא ממשיך להיות בעד מדינה דו לאומית, חושב שלא צריך למחר וצריך קודם לשקם את היהודים באירופה ולעלות ארצה לאט לאט. לכן, לפרק הזה אני קוראת ”נגד הזרם”, כי הוא שחה כאן לא רק נגד הזרם בתנועה הציונית, אלא גם נגד הזרם של ההיסטוריה.

”ובכל זאת אבא קובנר וכל היתר נשארים בתנועה ולרגע לא חושבים לעזוב. מה קשר אותם? לא האידיאולוגיה. החברותא. העבר המשותף, החוויות המעצבות בתנועת הנוער, ההשתייכות למסגרת התנועתית, וגם – כמו שאמרתי – הכבלים החברתיים והכלכליים שיצרה המסגרת התנועתית.

להתגלות במפגשים אינטימיים כאיש שידוע ליצור תלות נפשית בו ובכושר ההקשבה שלו. ומצד שני, הקים מוסדות – כמו המסגרת ששמה הקיבוץ הארצי – שהיו מסורים לו לחלוטין ובאמצעותם הנהיג את התנועה בדרך כזאת שאיש לא העז לצאת נגד מנהיגותו.

בכל צומת של הכרעות – קיבלו את ההחלטה הלא נכונה

”כך למשל, כמנהיג התנועה ומעצבה, הוא דאג לקשור את האנשים אל התנועה בכבלים חברתיים וכלכליים. הוא יצר מצב שבו חברי קיבוצים שיצאו נגדו פוליטית יאלצו לשלם על כך מחיר כלכלי וחברתי כל כך כבד – שהדבר אכן הרתיע רבים. זה מה שקרה, למשל, בשנות ה־50, בימי הטיהור של אנשי (משה) סנה משורות הקיבוץ הארצי. אני תוהה, למשל, לגבי יעקב ריפתין, שאידיאולוגית, לבו היה עם סנה והיה אז בגיל העמידה, איש עם משפחה וילדים. לאן יילך? מה יעשה? יערי הוא שיצר את המציאות הזאת, שבה הקיבוץ חובק את כל תחומי החיים – ובכך גם קושר את האנשים אליו בקשרים ובכבלים, שאין להם שום קשר לאידיאולוגיה.

”כשאני באה וכותבת על יערי, על השומר הצעיר ועל עשרות השנים שבהן הוא הנהיג את התנועה, אני לא באה ושופטת את הדברים לפי האופן שבו הם נראים היום. אני מנסה לבדוק את הדברים בגובה העיניים של התקופה, להיכנס לראש של האנשים של אז – וכך לתאר ולהעריך את הדברים.

ופשוט מדהים להיווכח שלנוכח הנתונים שעמדו לרשותם – היה להם, ליערי ולחזן, הכישרון לקבל – בכל צומת של הכרעות – את ההחלטה הלא נכונה. זה קורה שוב ושוב. ושוב. בתנועה אחרת, מנהיגות כזאת הייתה – לכל הפחות – נקראת לסדר. קרוב לוודאי גם מוחלפת. אצלם – לא.”

אז איך אפשר לכבד תנועה שכך היא נוהגת וכך היא מתיישרת עם החלטות ההנהגה?

עמדות רעיוניות מבודדות – והליכה תנועתית קרובה לתלם

"אבל גם בתחום הרעיוני, אתה רואה שוב ושוב שיערי אומר דבר אחד – ובפועל השומר הצעיר נוהג אחרת. יערי וחזן יצאו נגד תוכנית פיל, שההנהגה הציונית קיבלה אותה עקרונית ואף קבעה את מדיניות ההתיישבות על פיה – והשומר הצעיר הולך ומתיישב על פי מדיניות ההנהגה הציונית. או בשאלת פלוגות הלילה של וינגייט, שיערי דיבר נגדן בגלל היחס שלהן לערבים: אנשי התנועה לקחו חלק פעיל בפלוגות האלה. יערי דיבר נגד ההתגייסות לצבא הבריטי – ואנשי השומר הצעיר הלכו והתגייסו. מתוך 32 צנחנים – רבע היו אנשי השומר הצעיר. כלומר, המעשה של השומר הצעיר היה בפועל שונה מהותית מהרטוריקה של ההנהגה, של יערי. אנשי התנועה היו הרבה יותר מחוברים לחיים והרבה יותר 'מיין – סטרימיים' מאשר העמדות הקיצוניות של יערי.

"אתה רואה את זה בעיקר בנושאי ביטחון והתיישבות. בתחום הזה יש פער משמעותי בין העמדות וההתבטאויות שלו – המנהיג הבלתי מעורער של התנועה – לבין הדרך שבה התנהלה התנועה בפועל. אם היית שופט את התנועה לפי עמדות המנהיג, אפשר היה לחשוב שמדובר בתנועה בדלנית, כמעט פורשת. זה לא מנע מאנשי השומר הצעיר להיות תמיד בקו הראשון של ביצוע המדיניות, שיערי הסתייג ממנה – ולשאת במלוא הנטל".

מה בקשר לטיב היחסים עם חזן?

"הקשר ביניהם היה סימביוטי – תוך מצבורי טינה ומטעני עוינות מאוד מאוד קשים, משני הצדדים. אבל שניהם הבינו שהם לא יוכלו להסתדר האחד בלי השני. את כל הצד הרעיוני סיפק יערי – וחזן היה כמובן זקוק לזה בתנועה, שהיתה תנועה רעיונית. מנגד, בגלל האישיות והאינטרוורטיות והמחלות הרבות שלו – יערי היה צריך את חזן.

לא לתת לביולוגיה להכתיב את ההיסטוריה

"במשחק הכוחות ביניהם, אתה רואה כיצד משתמש חזן בעניין היחס לברית המועצות. הרי בשלב מסוים, חזן היה יותר פרו־סובייטי מיערי. הוא זה שקרא לבריה"מ "מולדת שנייה". אבל בהמשך, הוא ניצל את הסלידה מברית המועצות כדי לחזק את מעמדו בתנועה – בעיקר לנוכח העובדה שבעניין הזה יערי נאחז בקרני המזבח. הוא המשיך לטעון שצריך לחגוג את ה־7 בנובמבר, יום המהפיכה הבולשביקית ולזכור לבריה"מ את הישגיה. כלומר אתה רואה איך גם במערכת היחסים שביניהם נעשה שימוש מניפוליטיבי באידיאולוגיה".

*

לסיום, הפתעה: חלמיש מיעטה לראיין אנשים שהכירו את יערי לגבי המחצית הראשונה של חייו, עד 1947. לדעתה, הריאיונות יכולים להוסיף בסך הכל מעט צבע. אם קראת את כל מה שיש בארכיונים ואתה שולט בחומר, אי אפשר באמת לחדש לך. "לא רציתי לתת לביולוגיה להכתיב את ההיסטוריה", היא אומרת. "לכן, זאת תהיה ככל הנראה הביוגרפיה הראשונה של מנהיג מתנועת העבודה שלא כוללת ריאיון עם יצחק בן אהרון". ■